

СЧЕТОВОДНАТА ПЕЧАЛБА КАТО ФИНАНСОВА ЦЕЛ НА СТОПАНСКОТО ПРЕДПРИЯТИЕ

ЕМИЛ С. КАЛЧЕВ, гл. ас. д-р¹

THE ACCOUNTING PROFIT AS A FINANCIAL GOAL OF THE FIRM

EMIL S. KALCHEV, Asst. Prof., PhD

Ключови думи: финанси на предприятието, корпоративно управление, счетоводство на предприятието, финансови цели.

Key words: Corporate Finance, Corporate Governance, Accounting.

JEL: G32

Стопанските предприятия са “моторът” на пазарната икономика. В тях се създава богатството на индивидите и обществото. Макар и да участват в икономическия оборот със свои собствени имена (фирми), които ги индивидуализират, те са колективни икономически актьори без свои собствени цели, желаниа и стремежи. Освен това предприятията не само се състоят от различни групи индивиди, взаимодействащи си в рамките на организационната им структура, но и са в тясна взаимозависимост с множество външни групи икономически актьори. Всички тези групи имат ясни собствени интереси и ги преследват във взаимоотношенията си с предприятието. Нещо повече, главното условие за просъществуването и успеха му е балансът между всички тях – вътре и вън от него. Финансовите потоци са необходим елемент за функциониране на предприятията. Те са началото и краят на икономическия кръгооборот, целта и крайният резултат на всяко стопанско начинание. Ето защо финансовата сфера има водеща роля в съвременното предприятие. В нея се задават целите му, вземат се стратегическите решения и се отчитат резултатите от дейността. Въпреки различните мнения и концепции, във финансите се приема, че предприятието е преди всичко инструмент в ръцете на собствениците за постигането на финансовите им цели. Кой в крайна сметка са тези цели и дали счетоводната печалба е сред тях? На този важен въпрос отговаря настоящият доклад.

* * *

1. Проблем

Има множество дефиниции за стопанско предприятие, както и различни представи за финансовите цели, които трябва да преследва то. Според една от тях предприятието е „дългосрочна форма за коопериране на

¹ Департамент „Икономика и бизнес администрация“, Нов български университет; гр. София, Р. България. E-mail: e.kalchev@nbu.bg

индивиди ... за гарантиране на ... ползите от съвместна и координирана дейност”.² Подобна гаранция се налага поради несъвършенството на пазара, който е универсалният координиращ механизъм в икономиката. От кооперирането чрез него произтичат ясни ползи за индивидите, а когато той е несъвършен, част от тях могат да бъдат пропуснати. За да не стане това, се появява структура (предприятие), която ги гарантира. В нейните рамки правата са разпределени йерархично: ръководната инстанция определя производствените планове, издава заповеди, налага санкции и получава крайния резултат (остатък) от дейността, докато персоналът следва указанията и търпи санкциите на ръководната инстанция срещу заплащане. Въпреки разделението на правата, в стопанския кръгооборот предприятието действа като единно цяло, като колективен икономически субект, координиращ решенията си с другите актьори чрез пазара. Логично се поставя нормативният въпрос за целите, които трябва да преследва предприятието, бидейки субект без собствени стремежи и желания, както и състоящ се и зависещ от множество групи с различни интереси.

2. Заинтересовани групи

Заинтересованите от предприятието групи (*stakeholders*) са многобройни: собственици, кредитори, мениджъри, персонал, държава, общини, социално-осигурителни институции, потребители, доставчици, браншови организации и др. Те формират икономическата среда на предприятието, като между него и нея протичат финансови, стокови и информационни потоци. Всички групи имат обща цел, в името на която се кооперират – да максимизират ползите си от предприятието, изразяващи се в повечето случаи в максимална нетна настояща стойност на паричния поток от него към тях. Тъй като целта е една, а заинтересованите групи много на брой, те попадат в потенциален конфликт помежду си. Например персоналът преследва високи работни заплати, но те биха намалили печалбите на собствениците. Клиентите желаят да получат продукти с максимално качество на възможно най-ниски цени, което може да снижи приходите от продажби, а оттам заплатите на персонала, печалбите на собствениците и т.н.

Заинтересованите групи не са равнопоставени, а по-близки или по-далечни едни с други, като съвместно изграждат различни сегменти на икономическата среда. Например собственици и кредитори предоставят на предприятието финансов ресурс, очаквайки да получат обратно по-голямо богатство. Те са двете групи, които формират финансовата система, а тя и системата от налози,³ дължими на публичната власт, изграждат финансовата среда, в която действа предприятието. Финансовата система също се

² Stauenberg / Schmidt (1983), S. 249.

³ С понятието „налози” означаваме всички задължителни плащания в полза на публичен бюджет, т.е. данъци, публични такси и публични осигурителни вноски.

характеризира с общи интереси, но и с конфликти. Собствениците са в потенциален конфликт с мениджърите, оперативни управляващи и представляващи предприятието. Собственици (и мениджъри) са в конфликт с кредиторите, които финансират предприятието, но не го управляват.⁴ От друга страна, и собственици, и кредитори са в конфликт с публичната власт, която събира налози от предприятието, конкурирайки се с техните претенции към него.

На този фон още по-ясно изпъква както същността, така и сложността на проблема за целите на предприятието. В литературата се обособяват две полярни концепции: максимизиране богатството на собствениците (*shareholder value*) и максимизиране богатството на заинтересованите групи (*stakeholder value*). Превес се дава на първата концепция.

Първият аргумент в полза на максимизиране богатството на собствениците е, че собствениците, след като са предоставили капитала си на предприятието, са особено уязвими от решенията вземани в него. Освен това финансираните със собствен капитал инвестиции са специфични и по правило в голяма степен необратими. В крайна сметка както за предприятието, така и за заинтересованите групи е особено важно интересите на собствениците да бъдат гарантирани. В противен случай те просто няма да са готови да предоставят капитала си, а без него предприятие или няма да има, или то няма да може да расте за сметка на допълнителен собствен капитал.⁵

3. Финансов модел на целите на собствениците

Собствениците са икономически индивиди⁶ и в общ смисъл техните цели не се различават от тези на останалите индивиди. С други думи, те също преследват максимална полза от потреблението на блага. Тъй като ползата на практика не може да се измери – все още не носим чип, който да я регистрира и изпраща информацията на обработващ компютър – предполага се, че тя достига своя максимум, ако потреблението е максимално и отговарящо най-плътно на предпочитанията на индивидите. Следователно предприятието трябва да разпределя такъв паричен поток към собствениците, който да е максимален и съответстващ на потребителските им предпочитания. Предприятията обаче имат по правило не един, а много на брой собственици, и всеки от тях се характеризира с различни потребителски предпочитания. Как в този случай да бъде управлявано предприятието, за да максимизира ползите на всички тях едновременно? Очевидно е, че такова финансово управление е практически невъзможно, най-малкото защото мениджърите няма как да познават актуалните потребителски предпочитания на всички собственици.

⁴ Вж. Jensen / Meckling (1976).

⁵ Вж. Schmid / Weiß (2003). S. 7-9.

⁶ Собственици на дадено предприятие могат да бъдат и други предприятия, но в крайна сметка те имат собственици, които са индивиди (физически лица).

В теорията този проблем се решава от т.нар. Сепарационна теорема на Фишер. Допускайки съвършен капиталов пазар, Фишер доказва, че индивидуалните потребителски решения могат да бъдат отделени (сепарирани) от финансовите решения в предприятието. Следователно мениджърите, за да работят напълно в интерес на собствениците, е достатъчно да вземат такива решения, които да водят до паричен поток към тях, характеризиращ се с максимална нетна съвременна стойност. Тази стойност обаче е плод не на един, а на много периоди, които освен това са разположени в бъдещето. Това естествено поражда голяма степен на несигурност у собствениците относно дохода от капитала им, предоставен на предприятието. Поради това те търсят друг показател за това дали той е добре инвестиран в предприятието, такъв който не се отнася до несигурното бъдеще, а оценява непосредствения резултат от дейността през последния период (напр. година). Такъв е еднопериодният показател за възвращаемост на собствения капитал, който в литературата често се дефинира като печалба върху собствен капитал.⁷ Логиката е, че ако всяка година той е максимален (в сравнение с други инвестиции), няма нужда от многопериоден критерий. Тъй като собственият капитал не поставя пред собственика въпроси – той знае колко капитал е предоставил на предприятието – остава въпросът за печалбата, още повече че тя е и законово установеният годишен финансов резултат от дейността на предприятието.

4. Счетоводство и счетоводна печалба

Счетоводството описва количествено икономическият аспект на процесите в производствената и финансовата област на предприятието и непосредствената му икономическа среда, неговото имуществено състояние. То предоставя информация на потребители, които са външни (собственици, неангажирани с управление; кредитори; държава; клиенти; доставчици и др.) и вътрешни (главно мениджмънта).⁸ Информацията служи за база на решенията в предприятието и в околната среда, имащи отношение към него, както и за осъществяване на контрол. Контролът цели подобряването работата на предприятието, в т.ч. по-доброто му приспособяване към икономическата среда, както и предотвратяването на злоупотреби (морален хазарт). Калкулирането на счетоводния финансов резултат от дейността за даден период (годишна печалба/загуба) играе съществена роля при изпълнението на контролната функция на счетоводството.⁹ От друга страна, този резултат е горна граница за дивидентите и е от централен интерес както за собствениците (акционерите), така и за кредиторите. За държавата годишната печал-

⁷ Напр.: Wöhe (1976), S. 37.

⁸ Вж.: Башева и кол. (2009), с. 92-3.

⁹ Башева го определя като вторият фундаментален проблем на счетоводството. Пак там, с. 10.

ба (загуба) също е важна, тъй като тя е основата за определяне на корпоративния данък.

Счетоводният финансов резултат може да бъде калкулиран по два еквивалентни начина – чрез сравняване на балансите от две последователни години и сравняване на общите приходи и разходи в рамките на една година, въз основа на отчета за приходите и разходите. В първия случай се сравнява наличното имущество (величини „запаси”, „наличности”), а във втория – приходи и разходи (величини „потоци”).

Главна задача на отчета за приходите и разходите е пресмятането на финансовия резултат (печалба или загуба) за изминалата година чрез сравняване на общите приходи с общите разходи. Той е устроен така, че финансовият резултат изравнява приходите с разходите. Ако приходите превишават разходите, предприятието отчита печалба, която се вписва от страната на разходите, и обратно – ако разходи са по-големи от приходите, е реализирана загуба, която се записва при приходите.

5. Финансови цели и счетоводна печалба

В досегашното изложение беше изтъкнато, че главната цел на предприятието е да генерира парични потоци с максимална нетна настояща стойност към собствениците, а важна еднопериодна цел е максималната възвращаемост на собствения капитал. От друга страна, законово установеният годишен финансов резултат за дейността на предприятието е счетоводната печалба (загуба), която често се използва и за изчисляване на възвращаемостта на собствения капитал. За да отговорим на въпроса за пригодността на счетоводната печалба като критерий за постигането целите на собствениците, на практика се налага да изясним дали годишните счетоводни финансови резултати отговарят на елементите на нетния паричен поток от предприятието към собствениците и дали с тях трябва да се пресмята възвращаемостта на собствения капитал. Определящата икономическа характеристика на нетния паричен поток е, че положителните му елементи изцяло могат да бъдат изконсумирани, докато отрицателните представляват намаление в потреблението. Всичко въщност се свежда до това дали счетоводната печалба (загуба) отговаря на тези условия?

Счетоводният финансов резултат е продукт на отчета за приходите и разходите, а характерна особеност е, че приходите и разходите в него не са винаги и изцяло парични величини. С други думи, счетоводен приход може да бъде начислен без реално да са постъпили пари в предприятието, и обратно, срещу получени пари може да не бъде начислен счетоводен приход. Съответно, счетоводен разход може да е отчетен без пари да са платени от предприятието, както и обратно, при платени пари счетоводен разход може да не бъде отчетен. Ще илюстрираме това с таблица 1.

Таблица 1. Примери за положителни и отрицателни парични потоци, които не са счетоводни приходи и разходи, и обратно (в т.ч. за периода)¹⁰

Счетоводни приходи:

- Получени пари от собственици в увеличение на собствения капитал – не е счетоводен приход.
- Получени пари (кредит) от кредитори – не е счетоводен приход.
- Получени пари като погашение по главница на отпуснат от предприятието кредит – не е счетоводен приход.
- Получени пари от поземлен имот, продаден от предприятието на цената, за която е бил купен – не е счетоводен приход.
- Получени пари като предплата (напр. капаро) за получаване на стоки или услуги от клиент – не е счетоводен приход.
- Получени пари по възникнали в предишни периоди вземания – не е счетоводен приход.
-
- Счетоводен приход от продажба на предплатена в предишен период стока – в този период пари в предприятието не са получени.
- Счетоводен приход от продажба на стока, която ще бъде заплатена в следващ период – в този период пари в предприятието не са получени.

Счетоводни разходи:

- Платени пари на собствениците на предприятието като дивидент или обратно изплащане на дялов капитал – не е счетоводен разход.
- Платени пари по погашения на главница по кредит – не е счетоводен разход.
- Платени пари за закупуване на поземлен имот – не е счетоводен разход.
- Платени пари за придобиване на дялове в други предприятия – не е счетоводен разход.
- Платени пари за дълготраен амортизируем актив – не е счетоводен разход (или само отчасти).
- Платени пари за закупуване на запаси, които още не са били използвани – не е счетоводен разход.
-
- Счетоводен разход за амортизации – в този период пари не са платени.
- Счетоводен разход за провизии – в този период пари не са платени.

Следователно годишният счетоводен финансов резултат не е необходимо идентичен с нетния паричен поток, реализиран през годината. Разбира се, разликите между положителни и отрицателни парични потоци (постъпления и плащания) и счетоводни приходи и разходи не означават, че платените и получени от предприятието пари няма да бъдат отчетени в счетоводството, а само това, че отчитането им не се случва, когато те са платени или получени, а в друг период. Счетоводството не променя номинално общите парични постъпления и плащания за периода на

¹⁰ Drukarczyk (2008), S. 5-8.

съществуване на предприятието, а само ги периодизира различно от времето на реалното им протичане. Оттук следват два съществени извода.

Първо, *по отношение на отделните периоди (години)* счетоводната печалба (загуба) не отразява реален паричен излишък (дефицит) в предприятието, т.е. тя не е съпоставима с икономическия критерий „потребление - отказ от потребление”. Следователно изчисляването на възвращаемостта на собствения капитал посредством счетоводната печалба не може да бъде мярка за степента на постигане целите на собствениците от предприятието. Второ, *за целия период на съществуване на предприятието* счетоводните финансови резултати не отразяват целевата величина на собствениците – максимална нетна настояща стойност на нетните парични потоци от него към тях, причина за което е стойността на парите във времето. С други думи нетната съвременна стойност на печалбите не е равна на тази на нетния паричен поток.

Следователно от финансова перспектива счетоводната печалба (загуба) няма (пряко) значение на критерий за финансова оценка на резултатите от дейността на предприятието в рамките на водещата концепция за максимизиране богатството на собствениците, нито в еднопериоден, нито в многопериоден контекст.

* * *

Счетоводната печалба е законово установен годишен финансов резултат от дейността на стопанското предприятие. Тя е резултат от системата на счетоводното отчитане и годишно приключване. Тази система не обслужва единствено собствениците на предприятието (те дори не са най-важните), а ред други външни и вътрешни потребители на информация. Поради характера си на универсален информационен източник за фактически случващото се в имуществено отношение в предприятието, счетоводството почива на ред принципи и се ръководи от определени концепции. Би било изумително, ако един от централните „продукти” на тази абстрактна, самостоятелна и универсална информационна система – годишната печалба (загуба), да отговаря на индивидуалния икономически интерес на собствениците. Това, че печалбата не е реален критерий за достигането на индивидуалните им икономически цели, е по-скоро логична, отколкото учудваща нейна характеристика.

Библиография

1. Башева, С. и кол. Основи на счетоводството. 3 изд., София: „Стопанство” 2009 г.
2. Drukarczyk, J. Finanzierung: Eine Einführung. 10. Aufl. Stuttgart: Lucius & Lucius, 2008.
3. Jensen, M.C. / Meckling, W. H.: *Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs, and Ownership Structure*. Journal of Financial Economics, Oct. 1976, pp. 350-360.

Schmid, R.H. / Weiß, M.: Shareholder vs. Stakeholder: Ökonomische Fragestellungen. Working Paper Series: Finance & Accounting, No. 104, January 2003.

Stauenberg, B. / Schmidt, R. H.: *Vorarbeiten zu einer Theorie der Unternehmung als Institution*. In Kappler, S. (Hrsg.) *Rekonstruktion der Betriebswirtschaftslehre als ökonomische Theorie*. Spardorf: Wilfer, 1983.

Wöhe, G.: *Einführung in die Allgemeine Betriebswirtschaftslehre*. 12. Aufl., München: Vahlen, 1976.